

Per Krogh Hansen

Betydningens flossede struktur

Introduktion til Roland Barthes' tekstuelle analyse

Tekstens lyst er vores lov

Roland Barthes

Skal man forsøge at bestemme rødderne for den mangfoldighed af analysestrategier, der udviklede sig efter det strukturalistiske projekts ebber ud, og som samlet varebetegnelse fik påhæftet titlen 'post-strukturalisme'; da kan det næppe betvivles, at en af dem bærer Roland Barthes navn. Roland Barthes' betydning for den strukturalistiske litteraturvidenskab var som bekendt væsentlig. Hans introduktion til den strukturelle analyse af fortællinger fra 1966 udstak på mange måder retningslinierne for de følgende års tilgang til litteraturen,¹ og hans sammenføjning af modeller og iagttagelser gjort af A.-J. Greimas, Emile Benveniste, Gérard Genette, den russiske formalisme, m.fl. giver hans tekst en næsten programmatisk status. Det er derfor både overraskende og alligevel helt forudsigeligt, at det er selvsamme Barthes, der kun ganske få år efter vender opmærksomheden radikalt i en anden retning. Overraskende, da det stort opslåede strukturalismeprojekt langt fra synes færdigudfoldet; forudsigeligt, da Barthes' nye koncept besad lige så stor originalitet og gennemslagskraft, som han allerede havde vist med sine tidligere værker.

Bogen, som var med til at ændre dagsordenen for det litterære etablerement, bærer den mystificerende titel *S/Z²* og har form af en lang kommenteret gennemgang af Balzacs novelle »Sarrasine«. Bogen virker umiddelbart ustruktureret og ufærdig, idet den ikke – som en 'almindelig' analyse normalt vil være det – er organiseret efter analysevokabularets struktur, men derimod følger novellens forløb fra start til slut. Analysen følger således læsningens bevægelse, men afbrydes af refleksioner over centrale begreber, som læsningen støder på – dette være sig elementer i teksten, der læses eller litteraturvidenskabelige problemstillinger, der kræver (re)definition i kraft af de iagttagelser, der er blevet gjort i læsningen af den konkrete tekst. Denne korte, 'ydre' beskrivelse af bogen antyder allerede, hvori den adskiller sig fra det strukturalistiske projekt. For det første er der forskydningen af fokus fra teksten mod læsningen og dermed læseren. Hvor strukturalismen havde som mål at

finde tekstens underliggende ordningsprincipper og tematiske forhold og brugte disse modeller som analysens forankringspunkt, synes Barthes' tekst udelukkende at have læsningens irreversible fremadskriden som princip. Bag denne interesseforskydning ligger der dog mere og andet end blot en drejning af blikket. Erkendelsen har, så at sige, fået et nyt grundlag. Hvor strukturalismen havde som grundlæggende aksiom, at det for observanten/analytikeren er muligt at sige noget (mere eller mindre) objektivt om det objekt, der er genstand for beskrivelse, synes Barthes' forståelse at være anderledes, idet han gør læseren til en uadskillelig del af læsningens/analysens resultat. Og herved forskyder analysens fokus sig. Spidsformuleret: Det er dybest set umuligt at beskrive teksten (objektivt), men vi kan trods alt beskrive, hvordan og med hvad vi forsøger at beskrive den. Det er det, Barthes gør i sin analyse af »Sarrasine«. Han siger stort set intet om teksten som sådan, men forsøger i stedet at afdække de strategier, værdisæt, etc., som aktiveres i læsningen, og som han derfor læser teksten med. Objektivitetskravet er derfor forladt eller relativiseret. At 'koble sig selv fra', synes ifølge Barthes' koncept umuligt, da det netop er analytikerens/læserens erfaringer, strukturer, værdier, der determinerer og overhovedet tillader betydningsdannelsen.

Som nævnt var *S/Z*'s gennemslagskraft væsentlig. Set i bakspejlet havde årene omkring 1970 mange tendenser, som kan have animeret den. I Frankrig var både Jacques Derrida og Jacques Lacan igang med gennemarbejdningsarbejder af strukturalismens antagelser, der på én gang viste begrænsningerne og udvidede perspektivet. I USA søgte man et nyt input efter nykritikken og viste interesse for den europæiske strukturalisme. Det var dog i højere grad den 'kritiserede udgave' heraf, man tog til sig. Samtidig var man i forskellige sammenhænge blevet opmærksom på læserens betydning. Stanley Fish var i færd med at udvikle sin 'affective stylistics', hvis fokus var det reaktionsmønster, læseren gennemgik i læsningen,³ og Norman Holland undersøgte læseroplevelser og -identifikation i bl.a. *The Dynamics of Literary Response* fra 1968. Kort sagt: Både strukturalismen og tiden mere generelt var moden til – og indeholdt potentialer for – den forskydning i fokus, Barthes gennemførte.⁴ Barthes diskuterer selv forskellen mellem strukturalismen og den tekstuelle analyse og indleder *S/Z* med at konstatere, hvad »de første narrativ-analytikere forsøgte: at se hele verdens fortællinger (og der har været utallige) i én enkelt struktur«, og han påpeger, at målet for dette projekt har været at skabe en generel model, hvorefter alle fortællinger kan analyseres – »en bestræbelse, der er ligeså udmattende (*Science avec patience, Le supplice est sûr*)« som den er uønsket, da teksten herved mister sin forskel« (*S/Z*, p.9/3). En polemisk brod mod det strukturalistiske projekt synes til stede. I en senere tekst, som (om end i mindre omfang) gennemfører samme koncept som *S/Z*, er tonen gjort mil-

dere.⁵ Her indledes således: »Udarbejdelsen af den strukturelle analyse af fortællingen er for tiden i fuld gang. Al forskning på dette område har samme videnskabelige baggrund: semiologien eller videnskaben om betydning; men der er allerede (og det er udmærket) ved at dukke divergenser op inden for denne forskning« (TEAP, p.3). Hvor Barthes i første omgang tilsyneladende betragtede sin tekstuelle analyse som en kritisk omvurdering af det strukturalistiske projekt, betragter han den senere som et supplement hertil. Faktum er, at den tekstuelle analyse adskiller sig væsentligt fra den strukturalistiske, om end det er tydeligt, at den trækker på samme hammel. Og heri ligger vel egentlig også det, der lader strategien klassificere som post-strukturalistisk: Den tager sit afsæt i strukturalismen, den kender til dennes begrænsninger, men forkaster ikke grundlaget, og den udvider perspektivet.

At læse forskellen

Den forskel, Barthes i ovenstående citat mener, at den strukturalistiske analyse af teksten fjerner, er ikke en fast, irreducibel kvalitet; dvs. det, der lader os skelne den ene tekst fra den anden (detaljer, specifikationer). Det er derimod den forskel, der opstår, hver gang teksten læses. Udgangspunktet for den tekstuelle analyse er således, at en teksts betydning ikke kan eller skal forstås ud fra en traditionel subjekt-objekt-dikotomi (læseren (subjektet) tilegner sig en videns/betydning, som er placeret i/formidlet af et medie – eksempelvis skriften (objektet)). Betydningen er ikke i skriften, men *opstår* under læsningen. *Teksten* eller *det tekstuelle* er altså et produkt af læserens læsning. Derfor forbinde Barthes også den tekstuelle analyse med skrivehandlingen og sidestiller derved læsning og skriven. I et andet essay fra omtrent samme tidspunkt *S/Z* blev skrevet på, argumenterer Barthes for, at teksten skal fravristes forfatteren som institutionel instans.⁶ At tildele forfatteren autoritet i forhold til læsningen er iflg. Barthes at begrænse tekstens betydningsmuligheder, idet en lang række forbehold, historiske fakta, etc. følger med dennes autoritet – forhold, der blot begrænser betydningsdannelsen og læserens 'egen' læsning. Barthes opstiller et ideal, der vil teksternes frie bevægelighed mellem læserne, og som giver læseren den fulde beføjelse til at bestemme en teksts betydning. »Læserens fødsel, må betales med forfatterens død«, afslutter han dramatisk, selv om det skarpe skyts nok i mindre grad er rettet mod forfatteren, end mod den litterære institution, strukturalismen var oppositionel til i slutningen af 60'erne, og som anvendte forfatteren som det absolutte argument i tolkningsdiskussioner. Men formuleringen viser også den drejning af blikket, Barthes ønsker imod læserens rolle for betydningens etablering. I *S/Z* indføres denne som en skelnen

mellem den 'skrivbare' (*scriptible*) og den 'læsbare' (*lisible*) tekst – en skelnen, der i en lettere banaliseret udgave kan forklares som forskellen mellem den klassiske fortælling og den modernistiske litteratur. Pointen er, at de skrivbare tekster i højere grad kræver en produktiv indsats fra læserens side for at give en konsistent betydning. Det vil sige, at de 'skrives', når man læser dem. De er produktioner i modsætning til den klassiske tekst, som er et produkt. At gøre forholdet mellem skrivbar og læsbar tekst til forholdet mellem modernistisk og klassisk litteratur er dog ikke reelt. Barthes påpeger selv, at den ren dyrkede skrivbare tekst stort set ikke eksisterer, og at de to teksttyper nærmere er perspektiver i enhver tekst, som kan have forskellig vægtning. Og således kan de også iagttages med særskilte operationer. Det 'læsbare' vil typisk være det, den strukturalistiske analyse undersøger, mens det skrivbare ikke vil kunne indfanges heraf. Og her træder den tekstuelle analyse ind. Barthes forklarer dennes strategi ved at betegne den som en 'interpretation' (i den nietzscheanske forståelse), som ikke forsøger at fastlåse teksten i, eller tildele den, en enkelt, fast betydning, men i stedet skal vise tekstens flerstemmighed.

Dette gøres ved at man i analysen forsøger at fastlægge de konnotationer, læsningen vækker. Det er her væsentligt at bemærke den vægt Barthes tillægger konnotationen i modsætning til denotationen. Hjelmlev, som er manden bag denne skelnen, definerede denotationen som det tegnet siger umiddelbart (den primære betydning), mens konnotationen er en sekundær betydning.⁷ Konnotationen er – i modsætning til denotationen – ikke mulig at finde eller bestemme ved hjælp af syntaks eller filologi og er derfor i høj grad blevet betragtet som mindre væsentlig end denotationen. Barthes påpeger, at denne forestilling ikke er reel, anskuet fra et semiologisk synspunkt.

»... sproget, ... denotationens materiale, med sin ordbog og sin syntaks, er et system som ethvert andet; der er ingen grund til at privilegere dette system, ...; hvis vi baserer denotationen på sandhed, på objektivitet, på lov, er det fordi vi stadig er underlagt lingvistikens overlegenhed [prestige], som, indtil i dag, har reduceret sproget til sætningen og dens leksikale og syntaktiske komponenter; indsatsen mod dette hierarki er væsentlig: det er at vende tilbage til lukningen af den vestlige diskurs (videnskabelig, kritisk, eller filosofisk), til dens centrerede organisering, som ordner alle betydninger i en tekst i en cirkel omkring denotationens arne (arnen: centrum, vogter, tilflugtssted, sandhedens lys)« (S/Z, p.13f./7).

Påvirkningen fra (eller sammenfaldet med) Jacques Derridas opgør med den vestlige metafysik synes eksplicit til stede i denne passus. Og Barthes åbner

for et betydningsbegreb, der er meget videre end det, den traditionelle strukturalisme opererer med, ved at antaste udgangspunktet for den strukturelle lingvistik – at sprogets/betydningens ‘udgangspunkt’ er leksikalsk og syntaktisk – ved elegant at fremstille forestillingen om denotationens primat metaforisk (arnen), og endvidere parantetisk anføre, hvilke konnotationer det er, der lader arnen fungere som metafor. Og det er netop konnotationerne, der etablerer metaforen. ‘Arnens’ denotative betydning har ingen relevans i denne sammenhæng, og den gør sætningen til ren nonsens, hvis den etableres.

Som nævnt kan konnotationerne ikke fastlægges via formelle regler (leksikalske eller syntaktiske). Konnotationen er tekst-immanent i kraft af, at den er en korrelation i teksten («man kan sige, at det er en association gjort af teksten-som-subjekt indenfor [texte-sujet à l'intérieur de] sit eget system» (S/Z, p.15/8)), men er afhængig af læserens ‘aktivering’ og forudsætning. Konnotationen determineres af to ‘rum’: Dels et sekventielt og dels et agglomerativt. De konnotationer, der fremkaldes, kombineres af læseren efter to principper. Enten via en *associativ model*, hvor f.eks. en over flere sætninger udstrakt beskrivelse af en persons kropslige adfærd kan have blot én konnoteret signifié (f.eks. personens nervøsitet), selv om ordet ikke figurerer på denotationsplanet; eller via en *relationel model*, hvor to steder (evt. fjernt fra hinanden) bliver sat i forbindelse ved hjælp af en senere tilført relation.

Konnotationerne er dog ikke interessante i eller for sig selv, men kun i kraft af at de henviser til nogle overordnede kategorier: det tekstuelles *koder*. Koderne er kulturelt determinerede – det vil sige styret af den kultur (eller subkultur), læseren har rodfæste i – og fungerer som et associativt felt (en ‘svag’ association), der skaber en overtekstuel organisering af begreber, som derved afføder en vis idé om struktur i teksten. Barthes betegner med en neologisme koden som ‘Déja-lu’; det vil sige ‘allerede læst’. Det er noget, vi har med os til læsningen, men som kun kommer i stand gennem læsningen af teksten. Koden indeholder til tider tilsyneladende banale begreber, men Barthes påpeger, at netop banaliteten gør begreberne forudskikket til kodifikation og definerer koden som »et korpus af regler, der er så nedslidte, at vi godtager dem som naturlige; men hvis fortællingen afveg fra dem, ville den snart blive ulæselig« (TEAP, p.30). Det, der konstituerer teksten (forstået som den volumen, læseren danner), er således ikke en intern, kompatibel struktur, men det tekstuelles åbning mod andre tekster, andre koder, andre tegn; det vil sige det citationelle; det intertekstuelle.⁸ Læseren er således en uadskillelig del af teksten og det tekstuelle, da det er læseren, der kan aktivere det intertekstuelle via konnotationerne.

Ifølge Barthes er det tekstuelles koder styret af den enkelte tekst, hvilket betyder, at man ikke kan opstille en definitiv liste over, hvilke koder man i den

tekstuelle analyse skal være opmærksom på. Det korpus, man i en analyse-situation vil finde frem til, vil være afhængigt af både den enkelte teksts 'ud-seende' og den pågældende læsers erfaringer. Barthes analyse er ikke forma-listisk og har ingen intentioner om at være det. Alligevel kan man godt tale om nogle overordnede koder, som (næsten) altid vil gå igen.⁹ Først og fremmest er der *den hermeneutiske* eller *gådens kode*. Denne, som næsten altid vil være til stede i fortællinger, samler alle de termer, som skaber en gåde og som (efter visse forsinkelser og forhalinger) udgør 'det pikante' ved historien; nemlig afsløringen af løsningen. Den anden overordnede kode er *den semantiske ko-de*,¹⁰ der samler skiftende 'tekstelementer', som kan kombineres med andre lignende elementer, hvorved der kan skabes former, rum, karakterer, etc. En lignende kode finder vi i *det symbolske felt* – kaldet felt, da koden dækker et meget stort område – »dette er stedet for multivalens og for reversibilitet; ho-vedopgaven er altid at vise, at der er adgang til dette felt fra adskillige ligestil-lede indgange [par plusieurs entrées égales] for derved at gøre dybde og hem-melighedsfuldhed problematisk« (S/Z, p.26/19). Barthes bruger 'symbol' i den bredest mulige betydning og paralleliserer den betydning, han lægger deri, med psykoanalysens, hvor symbolet mere eller mindre er »det træk ved spro-get, som forskyder kroppen og giver os et glimt af en anden scene end udsig-selsens, sådan som vi tror at læse den« (TEAP, p.31). Vi kan også forklare det symbolske felt som de begreber, der siger ét, men som læseren godt ved, siger noget andet.

Kommunikationskoden (eller *modtagerkoden*) skal i modsætning til det symbolske felt forstås i en indskrænket betydning. Den udpeger de relationer i teksten, der er udtryk for *henvendelse* (underkategori: fatisk kode) eller *ud-veksling* (fortællingen har en værdi for fortælleren; den udveksles med en sandhed, liv (jf. f.eks. *1001 nats eventyr*), etc.). Den største af de overordnede koder er *den kulturelle kode*. I og for sig er alle koder kulturelle (blot det at kunne læse en tekst skrevet i et bestemt alfabet, i et bestemt sprog, er kulturelt determineret). Når denne kode alligevel bliver betegnet som *den kulturelle kode*, skyldes det, at den opsamler alle de termer, der udtrykker en for vores kultur speciel viden, et menneskekundskab – altså konsensus. Den indeholder en uendelig lang række af underkategorier, her iblandt *den retoriske kode* (op-samler de sociale regler for det, der er sagt; f.eks. kodede former for fortæl-lingen, kodede former for diskurs (annoncering, resumé, etc.), metasproglig udsigelse (når diskursen taler om sig selv), etc.), *den kronologiske kode* (date-ring og anden tidsangivelse, der for os kan synes naturligt og objektivt, er fak-tisk en højtudviklet kulturel praksis, som forudsætter en bestemt tidsideologi) og *den socialt-historiske kode* (muliggør udsigelsens mobilisering af alle de indlærte ting, vi ved om vores samfund, land, kultur, etiketter, normer, op-

dragelse, etc.). Alle disse (og flere) underkoder samles altså under den kulturelle kode, da de er determinerede af vores 'placering i tid og rum'. Den sidste af de overordnede koder, vi finder hos Barthes, er *den proairetiske kode*. I denne opsamles handlingerne eller de udsagn, der udtrykker handlinger. Handlinger kan komme i forskellige sekvenser, men en handlingssekvens er aldrig andet end et resultat af læsningen. Man kan derfor tale om, at sekvensen har en *tilnærmet* identitet, da dens omrids ikke kan fastlægges præcist eller uangribeligt. Sekvensen bliver fastlagt på to måder: Dels ved at man spontant forledes til at give den et slægtsnavn; det vil sige samler en række begreber under den samme konnotation (der ikke nødvendigvis figurerer direkte i denotationerne). Og dels ved at handlingssekvensens termer indbyrdes forbindes i en tilsyneladende logik, der ud fra et videnskabeligt synspunkt ofte vil være 'uren' (det vil sige uden belæg i det formelle *rèsonnements* love), men som er styret af vores tankevaner og vanemæssige betragtninger; en kulturel logik. I læsningen/betydningsdannelsen vil vi ofte blande denne med kronologien, da det der kommer efter 'noget', som regel vil ses som forårsaget af dette 'noget'. Vi tildeler således tidlige elementer i handlingssekvensen betydning, efterhånden som vi kobler dem med senere tilkomne elementer – men tror samtidig på, at denne betydning var der fra starten af.

Ved at læse teksten i forhold til disse (eller evt. andre) koder, kan man erfare, hvad det er der lader teksten som betydende struktur opstå. Analysen kan dog aldrig blive andet end åbnende eller pegende, hvilket ikke skal ses som et svaghestegn. Tværtimod er denne åbenhed en integreret del af struktureringen. Ligeledes skal man heller ikke fortvivle over, at det synes umuligt at reducere mangfoldigheden af 'stemmer', der taler i teksten, og som kommer frem i og gennem koderne. En fortælling er ikke et tavleformet rum eller en flad struktur; den er et volumen, en stereofoni, der hele tiden trækkes fremad mod fortællingens slutning og som fremprovokerer utålmodighed under læsningen ved hjælp af to strukturelle dispositioner: Dels ved *opsplitning* af en handlingssekvens eller en kodes tekstlige begreber, således at der foretages en sammenfletning af heterogene elementer, eller ved at en sekvens, der syntes opgivet, bliver genoptaget. Herved skabes der en forventning, da sekvensen fungerer som en flydende mikrostruktur, der ikke konstruerer et logisk objekt, men en forventning og dens indfrielse. Og dels ved, at fortællingen er *irreversibel*. Til trods for struktureringens flydende karakter, er der to koder, der opretholder en målrettet orden; nemlig handlingskoden, der som sagt er baseret på en logisk, tidlig orden, og dels gådens kode, da spørgsmålet der antydes kræver et svar.

De handlingsprocedurer,¹¹ som er nødvendige for analysen, er egentlig simple. Først skal teksten inddeles i tilfældige og generelt meget korte seg-

menter, *lexi*, i størrelsesordenen fra en del af en sætning til højst en tre-fire sætninger, som nummereres fortløbende. Disse segmenter er læsningens enheder, en tekstuel signifiant, og opdelingen er fuldstændig empirisk og styret af de læse-konventioner, der er aktuelle. Men ikke af den underliggende opdeling af signifiéén, for »da vi er i realiseret sprog /discourse/, og ikke i sprogsystemet /langue/, kan vi ikke regne med, at der vil være nogen enkel homologi mellem signifiant og signifié; vi ved ikke, hvordan den ene hænger sammen med den anden« (TEAP, p.5). Barthes vil, at man derefter iagttager de betydninger, konnotationer, der fremkaldes i hvert *lexi*, via en slags *skridt-forskridt*-metode; det vil sige en langsom læsning, der konstant stopper op; en »*dekomposition* (i den cinematografiske forståelse) af læsarbejdet: en *langsom bevægelse* [ralenti], så at sige, hverken helt billede [image] eller helt analyse« (S/Z, p.19/12f.). Den langsomme læsning skal således ikke fokusere på hverken tekstens store retoriske blokke eller dens overordnede tematik, men kun på udfoldelsen af dens flersidighed. I stedet for at rekonstruere tekstens struktur, følger læsningen det tekstuelles strukturering.

Richard Howard citerer i sit forord til den amerikanske udgave af S/Z en britisk kritiker for at have skrevet om bogen, at »[d]en vil give udbytte og tilfredsstillelse til den talstærke gruppe af personer, som ikke har nogen instinktiv fornøjelse af litteratur«. Ser man bort fra det polemiske i udsagnet, siger det noget væsentligt om strategien. For det er kortlægningen og afklædningen af det instinktive, der er objektet for Barthes' undersøgelse. Alt det, vi mere eller mindre tager for givet i læsningen(s) betydningsdannelse), beror dybest set på komplekse forhold og væsentlige kompetencer hos læseren. Den tekstuelle analyse er derfor meget andet end en analysestrategi. Den er også en teori om det at læse og dermed også om litteraturen. Som læseteori har den en væsentlig styrke i dens afsæt i strukturalismen, idet den herved ikke helt fraskriver sig teksten, som f.eks. dele af den amerikanske reader-response teori gør (bl.a. Stanley Fish). Ifølge Barthes *siger* teksten faktisk noget. Den *er*. Men den er afhængig af en læser. Herved kommer Barthes omkring det væsentlige problem, Fish støder på i kraft af, at han ikke kan forklare, hvorledes det kan lade sig gøre, at man som læser kan lære noget af at læse. Hvor Fish forskyder hele betydningsdannelsen over på læseren(s) fællesskab), placerer Barthes den i rummet mellem tekst og læser og ser den som et resultat af interaktionen herimellem. Og det er her, vi finder værdien af det analytiske moment hos Barthes, som immervæk fylder en del. Hvor Stanley Fish (eller den amerikanske reader-response-teori mere generelt) næsten konsekvent benytter sig af kontrafaktiske konditionaler i sine argumentationer og kun sjældent kommer ind på, hvad det egentlig er, der foregår i læseprocessen, da går Barthes direkte til fadet og kortlægger læsningens bevægelse. Endvidere opretholder Barthes,

ved hjælp af sin skelnen mellem den skrivbare og den læsbare tekst, forestillingen om, at det faktisk er muligt at sige noget 'objektivt' om tekstens organisering. Den klassiske fortælling (eller det 'klassiske moment' i så godt som alle tekster) kan læses og beskrives. Verificeringen af et folkeeventyr med den propp'ske funktionsrække er ikke blot en fortolkning. Den er reel, men tilhører et andet niveau, end det, den tekstuelle analyse behandler. Den er ligheden, mens den tekstuelle analyses objekt er forskellen.

Denne læsers interesse: Karakteren

Således er den tekstuelle analyses teoretiske observationer præsenterede. Men tilføjes skal det, at den kun er det i kraft af analysen, hvor hele fundamentet fremstilles. Og for nærværende er det derfor også oplagt, at strategien skal demonstreres. Jeg har dog tænkt mig at give læsningen en lidt anden drejning, end den umiddelbart har hos Barthes. Det er min overbevisning, at man med fordel kan justere den tekstuelle analyses perspektiv i forskellige retninger, således at man anvender vokabularet til at begrebsliggøre og forklare, hvorledes forskellige tekstlige niveauer eller 'strenge' etableres og gestaltes. Eller formuleret anderledes: Man kan med fordel anvende den tekstuelle analyse i mere specifikke øjemed, alt efter hvilken interesse man har. Undertegnede holder for tiden på med at undersøge 'karakteren' (dramatis personae) ud fra forskellige litteraturvidenskabelige og -historiske perspektiver,¹² og jeg vil i det følgende forsøge at vise, hvordan man med Barthes kan forklare og begrebsliggøre karakterdannelsen/-læsningen ved hjælp af et analytisk eksempel.

Barthes forklarer karakteren således: »Når identiske semer krydser [traversent] det samme egennavn adskillige gange og tilsyneladende fæstner sig på det, bliver der skabt en karakter [personnage]« (S/Z, p.74/67). Karakteren er således et produkt af kombinationer, der er mere eller mindre komplekse, og denne kompleksitet determinerer karakterens 'personlighed'. Barthes vil dog ikke, at denne 'personlighed' forveksles med en egentlig 'fysisk' person. Han skriver om sin egen omgang med karakteren 'Sarrasine' fra Balzacs novelle: »Vi taler til tider om Sarrasine, som om han eksisterede, som om han havde en fremtid, et ubevidste, en sjæl; men det vi taler om er hans figur (et impersonelt netværk af symboler, kombineret [manié] under egennavnet 'Sarrasine'), ikke hans person (en moralsk frihed udstyret med motiver og en overdeterminering af betydninger)« (S/Z, p.101/94). Og egennavnet kan ikke bare anskues som en 'uskyldig' navngivning af aktanten. Egennavnet konnoterer næsten altid mere end det, i kraft af den emblematiske funktion, det ofte tildeles i litteraturen, hvilket Barthes også er bevidst om, når han skriver, at »egennavnet er ...

signifianternes konge« (*TEAP*, p.9 (stavefejl rettet)). Men egennavnet har også – set i forhold til læsningen – en ‘økonomisk natur’, da det fungerer som et instrument for udveksling ved at tillade substitueringen af en nominal enhed, for en samling af karakteristika i form af etableringen af et ækvivalent forhold mellem tegn og sum.

Karakteren i snæver forstand (dvs. karakterens karakter eller personlighed) kommenterer Barthes, idet han samler op på den semantiske kode: »Semet (eller konnotationens signifié, mere præcist) er konnotator [connotateur] af/for personer, steder, objekter, for hvilke signifié’en er en karakter. Karakter er et attribut, et prædikat« (*S/Z*, p.196/190). Men selv om konnotation virker klar og ligetil, er benævnelsen af dens signifié usikker, tilnærmet og ustabil. Semet, konnotationen er kun udgangspunktet for betydningsdannelsen.¹³ Derfor er vores konstruktion af noget, der ligner ‘individualitet’ i den sum af tekstligt materiale, vi samler som tekstens karakter, (men som ifølge Barthes ikke er andet end en samling af semer), i høj grad bundet og styret af en ideologisk overbevisning om, at noget sådant som et ‘subjekt’ eksisterer. Og det, der lader denne ‘illusion’ opstå, er helt konkret indførelsen af egennavnet, for i kraft af dette kan personen eksistere uden for semerne, hvis sum ikke desto mindre konstituerer den totalt:

»Så snart et Navn eksisterer (selv et pronomen), som semerne kan strømme til og sætte sig fast på, bliver de [semerne] prædikater, indikationer [inducteurs] for sandhed, og Navnet bliver et subjekt. Man kan sige, at det særegne for fortællingen ikke er handlingen, men karakteren som egen-Navn [le personnage comme Nom propre]: det semiske materiale (korresponderende til et bestemt tidspunkt i vores fortællingshistorie [histoire du récit]) *udfylder* [remplir] det særegne ved væren, navnet med adjektiver« (*S/Z*, p.197/191).

Denne måde at sammenbinde og totalisere en række fragmenter på finder Barthes også i læsningens ‘totalisering’ af en karakters udseende: »Portrættet ... er ikke en realistisk repræsentation, en relateret kopi, en idé, som vi kan få fra figurativ malerkunst; det er en scene, udfyldt af blokke af betydning, på en gang varieret, gentaget og usammenhængende« (*S/Z*, p.67/61). De betydninger, som vi benytter i dannelsen af portrættet, udvikles gennem en form, som ikke desto mindre styrer de selvsamme betydninger. Formen er både en retorisk orden (deklaration og detalje) og en anatomisk katalogisering (krop og ansigt) og fungerer som koder, der tilføjes de ikke organiserede signifiant’er som en slags naturlige eller rationelle operatorer. Ved at arrangere betydningsblokkene via disse koder danner man ikke en kopi af den krop, man antager

der ligger i (eller bag) teksten, men et diagram over den; dermed dog ikke at forstå, at kroppen er bag eller i teksten. Kroppen er et semantisk (mellem)rum, der bliver til betydning via læsningen. Derfor er læsningen af det 'realistiske' portræt heller ikke en realistisk læsning, men »en kubistisk læsning: betydningerne er kuber, opdyngede, forskudte, sidestillede og alligevel gennemtrængende [mordant] hinanden, hvis overførsel producerer et helt tableaux rum og gør dette rum til en *supplerende* betydning (underordnet og atopisk): den menneskelige krop: figuren er ikke summen, rammen eller betydningernes støtte; den er en ekstra betydning: en slags diakritisk parameter« (S/Z, p. 67f./61).

Beskrivelsen kan overføres til at dække karakteren mere generelt. Karakteren er ikke noget egentligt, fast objekt, men rettere resultatet af en lang række forskellige 'kuber', vi via læsningen (og de koder, der styrer denne) hægter på et tomrum, vi fra den første gang vi møder et antropomorft træk i fortællingen bliver nødt til at operere med i vores bevidsthed. Og dette rum er faktisk en figur, lige så snart vi har den mindste antydning af den – en hel figur, vi først færdigdanner gennem læsningen, men som alligevel er der fra begyndelsen. En hånd kan ikke udføre en handling, hvis den ikke har en krop og en bevidsthed til at føre den.

Det er væsentligt at påpege, at denne totalisering og sammenbinding af tekstens fragmenter ikke er identisk med Wolfgang Isters forestilling om 'tomme pladser' eller 'negationer' i teksten, som læseren skal udfylde¹⁴ – om end den er sammenlignelig hermed. Barthes' tilgang fanger for mig at se mange flere processer i betydningsdannelsen end Isters gør. Den skraber – så at sige – et lag mere af og redegør for, hvordan ethvert tekstligt elements konnoterende effekt er langt mere omfattende, end vi umiddelbart antager: Hvor det for Ister i høj grad er tekstens 'mangler' (dens tomme pladser), der binder teksten til læseren (disse kræver, at læseren investerer sig selv), er det hos Barthes ligesåvel det 'tilstedeværende'; men forstået med den modifikation, at skriften/teksten *altid* er mangelfuld og kræver læserens betydningsdannende evne for at blive tilstedeværende, for signifianten har ingen signifié, før læseren giver den en. Barthes viser gennem sin tekstuelle analyse, at ethvert af læsningens momenter indebærer en investering af læseren selv i det tekstuelle rum. Dette er dog ikke ment som en underkendelse af Isters overvejelser vedrørende tomme pladser og negationer. Det skal ikke betvivles, at disse spiller en væsentlig rolle i (især) fiktionstekster. Men ved at tænke forholdet ud fra de tekstuelle termer (det vil sige som koder) i stedet, fanger vi *ud over* de tomme pladser en stor mængde andre forhold, der har ligeså stor signifikans i læseprocessen.

Om end Barthes gør disse indsigtsgivende notater om karakteren, er det i flere omgange blevet påpeget, at hans karakterkonception forbliver reduktio-

nistisk og antydende, og at den fylder alt for lidt i selve analysen.¹⁵ Det er dog væsentligt at erindre sig, at Barthes' *S/Z* (og »Tekstanalyse af en fortælling af E. A. Poe« for den sags skyld) i mindre grad er en teoretisk behandling af læseprocessen, end den er en konkret læsning, der både er styret af en tekst, men også (og det måske i højere grad) af en læser. Og denne læser (Barthes) har oprindeligt udgangspunkt i et interpretativt fællesskab (strukturalismen), der i høj grad har forsøgt at sætte sig fri af enhver form for referentiel/psykologisk litteraturlæsning (og her har karaktererne spillet en absolut væsentlig rolle). Selv om orienteringen mod karakterdannelsen måske ikke er eksplicit til stede i Barthes' tekst, da er den der potentielt, hvilket det følgende gerne skulle vise.

En eksemplarisk læsning

Jeg vil nu forsøge at vise Barthes' analyse 'in actio', men begrænse mig til at knytte analysen til karaktertegningen specifikt. Som analysemateriale har jeg valgt en novelles initialsituation, og selv om tekstvalget er arbitrært, da er udtaget det ikke. Ved at fokusere på en teksts åbning skulle det være muligt at anskueliggøre, hvor tidligt vi egentlig danner os et billede af en teksts person(er), og hvilke processer der ligger til grund herfor. Tekststykket er hentet fra Henrik Pontoppidans ⁽¹⁾*Nattevagt*:

»⁽²⁾Op ad den stejle Gade Tritone i Rom kom en solklar Morgen i Begyndelsen af December en høj, kraftigt bygget Mand med Hænderne begravede i Lommerne på en blaa Pjækkert. ⁽³⁾Han havde et Ansigt som en Bulldog og saae vredt paa alle de Folk, han mødte; men samtidig nynnede han muntert af indvendig Fornøjelse og gik med lange, hastende Skridt som En, der gaar noget lykkeligt imøde.

⁽⁴⁾Det var den omstridte, for ikke at sige berygtede, danske Kunstner Jørgen Hallager, almindelig kaldet 'røde' Hallager, dels på Grund af sit Haars og Skægs Farve, fornemmelig dog, fordi han betragtedes som Føreren for en Kres af unge, radikale Malere – den saakaldte 'Klump' – der i den sidste halve Snes Aar havde opskræmt det danske Publikum og vakt et stigende Røre ved en udæskende Virkelighedskunst.«¹⁶

Til forskel fra Barthes, som ville, at man lod koderne stå mere eller mindre ukommenteret, vil jeg se på, hvordan de samles i en helhed.

Det første lexi er titlen »*Nattevagt*«: Der ligger heri en hel del koder. For det første er der en dobbelttydighed i titlen i kraft af, at den dels kan forstås som en aktivitet (at være på nattevagt) og dels som den person, der udfører

aktiviteten (en nattevagt). I sidstnævnte tilfælde er der således tale om en kraftig antropomorf konnotation, mens denne i førstnævnte er væsentligt nedtonet til fordel for en handlingsorienteret kode. Der er ingen ydre omstændigheder (alment kendte biografiske eller kulturhistoriske data), der lader os bestemme den ene af disse to betydningsmodi som den egentlige. Når det alligevel er værd at pege på denne åbenhed, skyldes det, at den dobbelte betydning i høj grad fungerer som 'appetizer' for læseren. Der er en svag *gådedannelse* i dobbeltspillet, som automatisk styrer læserens lyst ind i teksten. Dette lingvistiske spil er dog blot med til at åbne for eller pege på nogle mere åbenlyse gåder: 'Hvem er det, der er (på) nattevagt?' og 'Hvad er det, der skal passes på?' Sidstnævnte indeholder således egentlig to gåder, der ligeledes fungerer som opstart på *handlingssekvenser*: Dels at der er 'noget', der ikke må krænkes (handlingssekvens: beskyttelse), og dels at der måske er 'nogen', der kunne have til hensigt at krænke dette 'noget' (handlingssekvens: krænkelse). Desuden indeholder titlen en *historisk kulturel kode* i kraft af, at begrebet nattevagt omkring århundredeskiftet havde en lidt anden betydning, end det har i dag, og denne betydningsforskydning må antages at være alment kendt. Hvor en nattevagt i dag hovedsageligt varetager bestilte opgaver (det vil sige opsyn med virksomheder og institutioner), havde den dengang en mere almen opgave (at overvåge gader, etc). Denne lidt anderledes betydning er væsentlig, da vægterfunktionen hermed får en mere alment dækkende betydning. Endelig er der yderligere en historisk kulturel kode til stede, da nattevagtfunktionen (set i det perspektiv, at novellen er cirka 80 år gammel) konnoterer maskulinitet. Det centrale for nærværende er de antropomorfe konnotationer, der ligger i ordet 'nattevagt'. Dels i form af at et maskulint menneske bliver konnoteret, og dels ved at en speciel sociologisk/kulturel – men alligevel menneskelig – funktion fremstilles.

Når læseren går igang med den egentlige tekst, har han eller hun altså allerede en figur i bevidstheden, som egentlig blot skal fyldes ud med en person. Og denne finder læseren allerede i lexi 2. Vi får her en række oplysninger (tilhørende den semantiske kode), der er med til at tegne et portræt af et handlende subjekt: Dels en kønsoplysning (mand), dels nogle anatomiske oplysninger (høj, kraftig bygget). Desuden får vi en 'tilstandsbeskrivelse': Vi kombinerer en *adfærdskode* (de i lommerne begravede hænder) med den *kronologiske kodes* oplysning om, at vi er i december måned, om morgenen, og den *kulturelle kode*, der findes i 'pjækkert' (en varm beklædningsdel) – alle koder, der konnoterer kulde. Endelig finder vi en socio-kulturel kode præsent i 'pjækkert', da denne konnoterer social status (proletar eller lignende).

I analysen af lexi 3 finder vi et forhold, der kræver lidt flere kommentarer end de blot iagttagende. Vi finder her to direkte modstridende oplysninger i

form af den vrede, hvormed 'han' møder forbipasserende, og den indvendige fornøjelse, der kommer til udtryk gennem nynnen og hans målbevidste gang. Det interessante er, at vi som læsere ikke har noget problem med at lade disse to forhold eksistere i den selvsamme karakter. Umiddelbart burde de vække læserens mistro (er personen i teksten skizofren?). Men der er større sandsynlighed for, at vi i stedet samler oplysningerne i et konstrueret karaktertræk – evt. 'sund skepsis overfor medmenneskene' eller 'misantropisk, men tilfreds med sig selv'. Koblingen af de to ulige oplysninger fungerer – fra tekstens side – som endnu en 'appetizer': Læseren får lyst til at vide mere om karakteren; om hvad det er denne evt. går imøde etc. men det er kun i kraft af, at læseren forener de to træk i den samme person og samtidig ikke (eller i hvert fald ikke endnu) stiller for mange spørgsmål til, hvorledes det kan gå til, at personen overhovedet kan indeholde denne splittelse. Denne stiller sig tvivlende over skygges helt af læserens forenende og sammenbindende kraft, samt evnen til i stedet for at se sammenstillingen som misvisende at betragte den som en gåde (*gådens kode*).¹⁷ Vi finder desuden i lexi 3 en *symbolsk kode* i sammenligningen mellem mandens og en bulldogs ansigt. At han ligner en bulldog, får os ikke til at forestille os en person, dækket med brunt og stubbet hår, spidse hjørnetænder, omsluttende en vibrerende rød, fugtig tunge og en permanent savlen. Vi uddestillerer selv de træk fra bulldoggens ansigt som kan være medvirkende til, at det kan sammenlignes med et menneskes, og får gennem sammenligningen et præcist – men alligevel meget åbent og strengt personligt – billede af, hvordan manden ser ud. I dette tilfælde lægger den symbolske kode sig tæt op ad en *kulturel kode*, da det ligesåvel skyldes en kulturelt overleveret opfattelse, som det skyldes en decideret billeddannelse, at vi danner os et billede af manden på grundlag af sammenligningen. Bulldog-billedet er ikke ukendt, men (næsten) en død metafor. Havde teksten i stedet sammenlignet mandens ansigt med f.eks. en sommerfugls, vil der være tale om en rendyrket symbolsk kode, da der vil konnoteres helt andre og bestemt mindre banale forhold herigennem.

I lexi 4 får vi en vis 'forløsning' for den gåde, der blev fremlagt i lexi 2's sammenføjning af to kontrære karakteristika, da det bliver sagt, at manden er omstridt og berygtet (omverdenen har et ambivalent forhold til ham, hvorfor der er grund til at se på den med vrede). Men denne specificeren afføder blot en ny gåde: Hvorfor er han omstridt og berygtet? I samme lexi får vi en del af svaret herpå, nemlig gennem 'røde', der (ifølge teksten selv) konnoterer mere og andet end blot at fungere som synekdoke for manden: han tilhører (eller leder) en kreds af unge, radikale malere (konnoterer avantgarde og opgør med traditionerne), der producerer udæskende virkelighedskunst (fremstiller sandhed), der vækker uro blandt de 'almindelige' mennesker (sandheden er ilde

hørt) – alt i alt konnoteres der revolutionær, socialistisk holdning (understøttet af de konnotationer den røde farve har: *Sociokulturel kode*: Pariserkommunens fortolkning af den røde farve som broderskab, de socialistiske bevægelers brug af den røde fane). Desuden får vi i denne lexi hæftet et navn på den person, vi er i færd med at danne, og navnet 'Jørgen Hallager' bærer også sine konnotationer. 'Jørgen' er en understregning af danskheden hos personen (jf. tilstedeværelsen af bogstavet 'ø', der ikke forekommer i andre sprogs alfabetter), mens 'Hallager' konnoterer, at personen er flersidig: Han har rødder i land-/almuekulturen (Hallager = halv ager), men er kun en del heraf (jf. 'det halve'), og sammenholdt med de oplysninger, vi får om den kunst, han repræsenterer, konnoterer navnet også det traditionelle (evt. den romantiske naturdyrkelse) vs. det nye (avantgarden, forstået som den nye 'udæskende virkelighedskunst'). Vi får desuden mulighed for at løse en af de 'gåder', titlen 'Nattevagt' indeholdt: Den kunst, Hallagers gruppe producerer, fremstiller og observerer virkeligheden, i en tid, hvor man helst vil 'overse' denne (jf. det opskræmte danske publikum). Nattevagten er derfor 'Klump' eller mere specifikt Hallager – og medtager vi i betragtningen (og det gør læseren bevidst eller ubevidst), at vi i lexi 2 møder Hallager om morgenen (efter nattevagten?), forstærkes denne kombination.

Der er et forhold i det foregående teksteksempel, som Barthes i mindre grad vil have været opmærksom på, men som alligevel – set indenfor den tekstuelle analyses rammer – er interessant at iagttage: Hele tekststykket indeholder en lang række implikationer, som vi rask væk 'løser' og placerer i forhold til tekstens øvrige materiale. (Disse implikationer er i øvrigt det tætteste, vi kommer på Isers 'tomme pladser'.) I lexi 2 får vi at vide, at Hallager har hænderne begravet i lommerne på en blå pjækkert. Vi får dog intetsteds at vide, at han faktisk har denne pjækkert på. Han kunne reelt set blot have båret den over armene, men have puttet hænderne i lommerne på grund af decemberkulden. Ikke desto mindre vil de fleste af os uden tvivl have iført Hallager pjækkerten og ladet mere komplekse konstruktioner ligge. Men dette er egentlig ikke tekstens skyld. Kun gennem læserens tolkende, kombinerende og konstruerende evne får Hallager pjækkerten på. Ligeledes får vi i lexi 2 heller ikke at vide, at Hallager er til fods. Vi ved blot, at han 'kom' op ad Tritone. Først i lexi 3 får vi at vide, at han er til fods. Men alligevel møder vi ikke oplysningen herom med undren. Alt dette peger på det, man kunne betegne som 'læserens dovenskab': Læseren tager altid den 'nemmeste' udvej i henhold til de konventioner (det vil sige koder), han eller hun medbringer. Læseren (op)løser tekstens implikationer i 'fugleflugtslinie' og vælger den mest konventionelle regel for at udfylde tekstens huller ud fra den antagelse, at havde det forholdt sig anderledes, så var man formentlig blevet gjort opmærksom derpå.

Det bør bemærkes, at den læsning, jeg har fremlagt betydningsstrukturen for, er en 'almindelig læsning', eller hvad man kunne betegne som en læsning af teksten 'med hårene'. Der er ingen tvivl om, at den kritiske og analytiske læsning vil være knap så velvillig til f.eks. at acceptere sammenstillingen af de to divergerende karaktertræk i lexi 3. Der skal dog til denne 'mistroens strategi' siges, at den aldrig ville kunne opretholde sin mod-vilje mod alle de koder, teksten aktiverer. En kritisk fokuseren på alle betydningsdannende strukturer vil ikke kunne foregå på én gang. Herved vil betydningsdannelsen simpelt hen udeblive.

Barthes' apparat lader os således begrebsliggøre, hvorledes vi ud fra ganske få oplysninger konstruerer en meget hel og fyldig karakter – endda allerede i lexi 2. Og det til trods for, at vi egentlig kun var i besiddelse af ganske få semer eller lignende karakterkonstituerende koder. Vi antager tilsyneladende (mere eller mindre uproblematisk), at de semer, prædikater eller oplysninger vi i en tekst finder knyttet til et egennavn, et personligt pronomen eller blot et kønsdefineret subjekt (mand), har til hensigt at fremstille en antropomorf figur. Dette kunne lede til den overbevisning, at vi har, hvad man med hermeneutikken kunne kalde en *for-forståelse* af tekstens personer, der dog (jf. Barthes) skal ses som et resultat og en uløselig del af læseprocessen. Problemet, som vedrører det temporale aspekt af teksten og læsning, synes der kun at være antydninger af løsning på hos Barthes. Selv om han peger på handlingssekvenser, paradigmer, etc., der kan være medvirkende til at forklare de 'forbindelser' (deriblandt karakteren), vi som læsere skaber i teksten, så kommer han ikke rigtigt ind på det mikro-processuelle; hvordan kombineres, opretholdes og ændres disse oplysninger gennem læseprocessen? Barthes' analyse peger kun fremad, og ikke bagud, forstået derved, at den kun noterer sig, hvilke elementer der knytter sig til det foregående, men ikke hvilken indflydelse de nytilkomne har på vores forhold til de tidligere læste.¹⁸ Læsning er ikke blot applikation af oplysninger til en tom 'gestalt', der ved læsningens afslutning står færdigt. Læsningen er også en revidering og nivellering af de tilegnede oplysninger, efterhånden som vi bevæger os gennem teksten.

Freuds Nachträglichkeits-koncept

For at komme dette problem til livs kan vi med fordel indføre et begreb fra den freudianske psykoanalyse; nemlig termen *Nachträglichkeit*.¹⁹ Hos Freud bliver udtrykket anvendt i forbindelse med konceptionen af tidslighed og den psykiske kausalitet, som forklarende det forhold, at erfaringer, indtryk og erindringsspor bliver omarbejdet med forsinkelse på grundlag af nye erfaringer,

hvorved et andet udviklingstrin (og dermed ny betydning og ny psykisk virksomhed) opnås. Dette er dog ikke ensbetydende med, at det oplevede i almindelighed bliver omarbejdet *nachträglich*. Kun det, som i det øjeblik det blev oplevet ikke blev fuldstændig integreret i en betydningssammenhæng, bliver berørt, hvorfor den traumatiske begivenhed er 'prototypen' herfor.²⁰

Ifølge Freud foregår subjektets udvikling som en vekselvirkning mellem, hvad han kalder det 'adaptive' og det 'psykoseksuelle' register²¹ – ikke i form af konflikt, men snarere af et samarbejde, hvor de gensidigt understøtter og øver indflydelse på hinanden. Man kunne nu forledes til at tro, at vekselvirkningen vil føre til bedre tilpasning mellem individet og omgivelserne, samt en realisering af det seksuelle begær, men Freud mener ikke at kunne påvise nogen generel tendens til udvikling mod højere mål eller bedre tilpasning. Problemet er, at det seksuelle begær konstant stræber efter at gentage tidligere lystoplevelser – ikke ved at seksualiteten regressivt (eller reversibelt) styrer tilbage mod det, den tidligere har oplevet, men derimod ved at udviklingen tvinges ind i en cirkelbevægelse (altså 'tvungen gentagelse'). Forestillingen om gentagelsestvang stammer fra den metapsykologiske lære om livs- og dødsdrifterne, hvor Freud betragtede de biologiske dødsdrifter²² som udgangspunkt for en overordnet gentagelsestvang. Denne forestilling kan overføres på seksualdrifterne, således at menneskets tilsyneladende stræben efter fuldkomnengørelse kan (eller skal) forstås som resultat af driftsfortrængning. Den fortrængte drift opgiver aldrig at stræbe efter sin fulde tilfredsstillelse, der ville bestå i gentagelsen af en primær tilfredsstillelsesoplevelse. Og der opnås aldrig nogen fuldstændig forløsning herfor. I stedet opretholdes en fremdrift, en konstant bevægelse, der ikke lader nogen situation være ved. Mennesket er således på forskellige måder altid bundet til fortiden, som derved øver indflydelse på nutiden. Størst betydning får det fortidige, når det udfolder sine kræfter fra det ubevidste; typisk i form af en traumatisk erindring, som jeg'et måske prøver at flygte fra, men kun er i stand til at styre henimod, hvorved den (erindringen) gør livshistorien til en sluttet helhed. Denne gentagelsestvangs manifestationer kan tage tre forskellige retninger; dels i form af 1) fiksering og regression, 2) *nachträglich* dannelse af traumat og 3) traumat som fantasi – tre retninger, som egentlig er tre sider af samme sag.²³

Angående den første gruppe, da taler Freud om *fiksering*, når visse træk ved en given udviklingsfase i særlig grad opretholdes, og eftersom ingen erindringsspor udslettes, da er det deres relative styrke, der betinger fikseringen. Eksempelvis kan bestemte tilfredsstillelsesoplevelser fra det narcissistiske udviklingstrin være fremherskende, og disse opgives kun, såfremt det efterfølgende udviklingstrin kan levere lignende tilfredsstillelse. Herved vil fikseringen være modificeret, men der er alligevel tale om, at en gentagelse har fundet

sted, da tilfredsstillelsens mønster gentages. Fortrængningen (som skyldes at den oprindelige tilfredsstillelse i løbet af udviklingen er blevet associeret med ulyst) er den mest håndgribelige årsag til fikseringen, men også de psykotiske forsvar som forkastelse, fornægtelse og projektion kan forårsage fiksering. Skulle det hændte, at den tidligere tilfredsstillelsesmåde er større end den nuværende, eller at den anden udsættes for trusler, vil der ske en tilbagevenden til den første, og da er der tale om *regression*. Og her bliver fikseringen direkte synlig – f.eks. i form af det fortrængtes tilbagevenden. Freud skelner mellem tre typer regressioner: Den topiske (tilbagetrækning af energier til et dybere-liggende system), den temporale (den forøgede dominans af tidligere udviklingsfaseres erindringer) og den formelle (de overlejreres forestillingers opløsning i deres bestanddele; ordforestillinger i tingsforestillinger, begreber i enkeltstående sanseoplevelser, etc.).

Den anden manifestationsform – den *nachträgliche* dannelse af traumet – ser Freud komme til udtryk i blandt andet Emmas sygehistorie.²⁴ Emma (hvis problem var, at hun ikke kunne gå ind i en butik uden følge) blev i en alder af otte år seksuelt forulempet af en købmand. Det er dog først i tolvårsalderen, i forbindelse med en forholdsvis harmløs oplevelse i en købmandsbutik, at traumet 'bryder ud'. De mange associative forbindelser mellem de to erindringer får Freud til at konkludere, at: »Med høkeren [tolvårs-oplevelsen] erindres, at hun blev knebet gennem klæderne [otteårs-oplevelsen], men hun er siden da blevet *pubes*. Erindringen vækker, hvad den dengang bestemt ikke kunne, en seksuel frisættelse, der omsættes til angst. Med denne angst frygter hun, at kommisserne kunne gentage attentatet, og løber bort« (p.109f.). Hvad der således er sket er, at den oplevelse, Emma havde som otteårig *nachträglich*, har fået traumatisk karakter i kraft af hendes med puberteten ny erhvervede viden om seksuelle forhold. Selve processen er således uundgåelig, da det er sammenstødet mellem en erindring og et senere tillært moralsæt, der sætter den igang. De forsvarsmekanismer, Emma mener hun burde have aktiveret som otteårig, var hun slet ikke i besiddelse af dengang, og den traumatiske oplevelse derfor ikke at betegne som et traume, da den blev oplevet. Formulert mere begrebsligt: Oplevelse 1 (fra otteårsalderen) og oplevelse 2 (fra tolvårsalderen) finder sted på to successive udviklingstrin, hvorfor de er indlejret i hvert sit erindringssystem med hver sine gældende regler og normer. Oplevelse 2 vækker erindringen om oplevelse 1, og besættelsen af denne tvinger det sekundære system til at fortrænge erindringen, hvorfor det dog til gengæld må tillade symptomerne at komme til udtryk. Der er således sket en *nachträglich* omstrukturering af oplevelse 1, som med oplevelse 2 integreres i en betydningsstruktur, der ikke forefandt på tidspunktet for oplevelse 1. I det følgende vil denne manifestationsform blive betegnet som *Nachträglichkeit 1*.

Vi genfinder en stor del af dette apparat i gentagelsestvangens tredje manifestationsform – traumet som fantasi – som Freud diskuterer og fremfører i bl.a. en af sine tilføjelser til *Ulvemanden*.²⁵ I det afsnit, hvor Freud gør sin tilføjelse, forsøger han at imødegå noget af den kritik, han forudsætter, han vil møde, og diskuterer derfor 'urscenens' realværdi ved at opridsse, hvordan den i det pågældende tilfælde (den 1 1/2 årige ulvemands iagttagelse af forældrenes samleje) har haft rig mulighed for senere at manifestere sig som traume. Tilføjelsen går på, at det udover de måder, hvor Freud finder belæg for scenens realværdi, trods alt er »muligt at opfatte den urscene, som ligger til grund for drømmen, på endnu en måde, som leder et godt stykke bort fra den før truffne afgørelse« (p.61). Freud påpeger, at der ikke kan gives afkald på, at barnet må have iagttaget coitus, og at det må have været en *coitus a tergo, more ferarum*, men det er derimod ikke sikkert, at det har været et samleje mellem forældrene, barnet har set; der kan ligesåvel være tale om et dyrecoitus (der er belæg for, at ulvemanden skulle kunne have set hunde parre sig), som barnet derefter har forskudt over på forældrene, »som om det havde sluttet sig til, at heller ikke de gjorde det anderledes« (p.62). Pointen er dog, at ulvemanden ikke har overført de kopulerende hunde på forældrene ved hjælp af en slutningsmåde, men ved at en realscene, hvor forældrene har været sammen, er blevet opsøgt i erindringen og sammensmeltet med coitussituationen, hvorved urscenen ikke er realia, men derimod en 'urfantasi'. I generelle termer: Oplevelse 1 og 2 er uafhængige erindringer og kan være såvel integrerede som ikke-integrerede i betydningssammenhæng. Oplevelse 3 er dog af en type, der kræver forklaring i fortiden – ikke fordi den er af speciel 'traumatisk karakter', men evt. blot på grund af barnets almindelige nysgerrighed – hvorfor subjektet søger gennem sine erindringsspor. Her finder det dog ikke noget, der kan tilfredsstille eller kompensere for den mangelooplevelse, oplevelse 3 giver, hvorfor det konstruerer en oplevelse (oplevelse 4) ud af det materiale, det har til rådighed. Og der er intet til hinder for, at subjektet tidligt placerer denne oplevelse meget tidligere end de to oplevelser, der ligger til grund for den. Subjektet genererer altså selv den oplevelse, der er nødvendig for dets videre udvikling.

Denne *nachträgliche* dannelse af en årsag til det pågældende traume er dog ikke ensbetydende med, at der er tale om en 'løgn'. Urfantasien er skabt ved at virkelige oplevelser, der hver for sig har et andet indhold, bliver 'klistret sammen', således at de danner en ny og selvstændig betydning. Derfor befinder den sig mellem realitet og fantasi og opnår en placering i det ubevidste, som om den virkelig havde fundet sted på lige fod med de øvrige erindringsspor. Freud siger i en af sine forelæsninger om urfantasierne: »Disse fantasier har psykisk realitet i modsætning til materiel realitet, og vi lærer efterhånden at

forstå, at i *neurosernes verden er den psykiske realitet den bestemmende*.²⁶ Det fantaserede fortidige traume – som i det følgende vil blive kaldt *Nachträglichkeit 2* – er således i stand til at foretage den samme gentagelsestvang som andre ubevidste erindringer.

Læsning af den svære begyndelse

Når det for nærværende er interessant at bruge et par sider til at opridsede Freuds koncept omkring gentagelsestvangens manifestationsformer, er det fordi, det næsten uproblematisk lader sig overføre som beskrivelsesapparat for de temporale forhold i læseprocessens betydningsdannelse. Mit ærinde er altså at 'frigøre' gentagelsestvangens strukturingsmekanismer fra det indhold, de har hos Freud, og ved at kombinere dem med Barthes' vokabular at forklare betydningens (her specifikt karakterens) manifestation i læsningen.

Med *Nachträglichkeit 2* har vi en model, der måske lader forklare, hvordan vi allerede fra tekstens begyndelse danner en karakter, uden egentlig at have fået den andet end antydet. Hvis vi indsætter læseprocessen som den linie, hvor oplevelserne (1, 2 og 3) er placeret på, og lader dem både være de oplysninger, læseren får af teksten, og de forudsætninger, læseren medbringer, og som kommer i stand i læsningen (jf. Barthes koder), bliver 4 den karakterkonstruktion, læseren skaber. Indsætter vi Jørgen Hallager-eksemplet, kan vi danne os et billede af, hvor hurtigt disse forhold sætter sig igang. Når vi som læsere går til Pontoppidans novelle aktiveres en strategi (en kulturel, retorisk kode) styret af, at teksten er skønlitterær og af 'novellegenren' og forudsætter, at den kan (eller vil) indeholde personer, der handler eller på anden vis agerer. Vi har eventuelt – men ikke nødvendigvis – også placeret novellen i en realistisk tradition, i kraft af at forfatteren til novellen hedder Henrik Pontoppidan, hvorfor vi forventer, at dens univers og karakterer er realistiske. Lad os, selv om der er tale om en mængde forhold, betegne disse forudindtagetheder som oplysning 1, og desuden se dem som forholdsvis integrerede i betydningsdannelsen.

Som jeg var inde på i det foregående afsnit i den tekstuelle analyse af stykket, så støder vi i novellens titel 'Nattevagt' på en dobbeltbetydning i form af en person (socialkode, maskulin, årvågen, bevogtende) og en handling (at være på nattevagt). Denne tvetydighed lader sig ikke umiddelbart opløse. Den peger på noget menneskeligt, men udpeger det ikke. Oplysningen (som vi skal kalde oplysning 2) er således ikke fuldt integrerbar, men lægger sig som et erindringsspor hos læseren, der gerne vil integreres (og derfor – sammen med de handlingskonnotationer der opstartes – holdes læsningen igang (Barthes'

gådekode)). Når læseren begynder læsningen af brødteksten, støder han eller hun i den første lexi (lexi 2) allerede inden karakter-semerne på endnu en oplysning, der lader et billede af en karakter konstruere, og denne oplysning (oplysning 3) findes i verbet 'kom'. 'Kom' implicerer, at ét-eller-andet, der kan handle, handler. Og med tilstedeværelsen af oplysning 1 og 2 hos læseren, er der ret stor sandsynlighed for, at det ét-eller-andet, der konstrueres, er et antropomorft væsen. Læseren har til udfyldelse af det funktionelle prædikat, verbet 'kom' (oplysning 3), brug for en aktant, der kan udføre denne, og 'sammenklistrer' derfor sin forventningshorisont til novellen (oplysning 1) med den ikke umiddelbart entydigt forståelige titel (oplysning 2) til en handlende person – der reelt set *ikke* har været belæg for i teksten endnu. Læseren forudsætter og skaber i en og samme handling (en gentagelse, der fornyr sig) personens 'liv', før det findes i teksten.²⁷ Udover – som det er sket i det foregående – at illustrere og forklare, hvordan karakteren 'opstartes' i læseprocessen, kan *Nachträglichkeit 2* modellen også være behjælpelig med at forklare andre betydningsdannelser i tekststykket. Et eksempel finder vi i den sammenstilling af to hinanden negerende træk (i lexi 3), jeg i det foregående diskuterede. Den sammenstilling, der synes umulig, sker mellem det vrede blik (oplysning 1) og den muntre nynnen (oplysning 2), hvor sidstnævnte er den, der udløser læserens dannelse af et 'kombineret karaktertræk', som ligger uden for de oplysninger, teksten giver os, men som vi alligevel antager må være til stede inden. Læseren 'producerer' et karaktertræk, som samtidig antages at ligge til grund for det materiale, hvormed det er produceret.

Hvis vi godtager Barthes' pointe om, at karakteren er et paradigme for/af visse tekstlige spor (og det mener undertegnede roligt vi kan gøre), kan vi konkludere, at på et overordnet plan vil læserens dannelse (samling eller helhedsgørelse) af karakteren altid foregå efter *Nachträglichkeit 2* modellen. Den karakter, det menneske, vi danner os, *er* ikke i teksten, men dannes (eller samles) først i læsningen. Og derfor er karakteren heller ikke noget fast definerbart, men rettere noget 'tilblivende'. Læserens 'helhedsgørelse' af karakteren vil således altid være en processuel, *nachträglich* dannelse af et 'fantasifoster'; noget der 'egentlig' ikke er (det er en fantasi), men alligevel er en del af læseren (et foster), og som vokser *i* læsningen.²⁸

Som jeg var inde på tidligere, så indeholder tekststykket en lang række implikationer, vi som læsere uproblematisk applicerer på den karakter, vi danner, efterhånden som vi får dem udfoldet (se p.129). I lexi 3 får vi f.eks. oplyst, at Jørgen Hallager har et »*Ansigt som en Bulldog*«, hvorfor vi i vores bevidsthed (individuelt) konstruerer et bulldog-lignende ansigt. Men i lexi 4 får vi at vide, at Hallager desuden er skægget, og at skæggets farve er rødt, hvorfor vi bliver nødt til at restrukturere det billede (erindringsspor), vi skabte i første omgang.

I dette tilfælde er der derfor tale om en *Nachträglichkeit 1* betydningsdannelse: Vi har en betydning, som i kraft af at den er temmelig åben (buldog-billedet lægger op til en meget subjektiv billeddannelse) nu bliver omstruktureret, så den første oplysning (buldogbilledet) kommer til at passe med den anden (skægget) – som samtidig dannes på baggrund af den første. Lad os forestille os, at den første oplysning i stedet havde heddet 'han havde en kløftet hage', mens den anden oplysning stadig går på skæggets farve; da vil vi nødvendigvis tegne et billede af en mand med overskæg (da den kløftede hage ellers ikke vil være synlig). Men uden at skægget nødvendigvis er specificeret yderligere i teksten. En lignende udgave af en betydningsdannelse finder vi i lexi 4, når vi får oplyst, at Jørgen Hallager er revolutionær. Med denne oplysning ændrer eller justerer vi den *Nachträglichkeit 2* betydningsdannelse, vi foretog i lexi 3 (mellem vredt blik og munter nynnen). Med oplysningen om Hallagers revolutionære og socialistiske engagement reviderer vi den konstruerede sammenhæng mellem de to oplysninger (som for læseren fungerer på lige fod med andre oplysninger og erindringsspor). Vi benytter den nye oplysning (oplysning 3) som årsagsforklarende for tidligere givne oplysninger (oplysning 1 og 2), som derved kommer til at fungere som virkninger. Men faktorenes orden var egentlig omvendt.

På samme måde som Freud påpegede, at ingen erindringsspor udslettes, kan vi om de oplysninger, vi tilegner os gennem dannelsen af en karakter sige, at heller ingen af disse elimineres, men at nogle (som det også var tilfældet med erindringssporene) kan være mere fremtrædende end andre; en *fiksering*, der afhænger af den pågældende oplysningens relative styrke. I Hallagers tilfælde vil vi på et næsten banalt plan se dette komme til udtryk i forbindelse med skægget: Selv om Hallager vil skifte karakter (i den snævre betydning) og blive from som et lam, synke sammen på grund af sygdom eller lignende, da er der ikke særlig stor sandsynlighed for, at vi fjerner skægget fra det billede, vi har dannet os af ham, før teksten selv gør det. Og det på trods af, at det måske overhovedet ikke nævnes igen i resten af teksten. Som 'erindringsspor' er beskrivelser af ydre forhold fantastisk stærke og kræver eks- eller implicit fjernelse af dem, for at de lader sig destruere.²⁹ Når det gælder karakterens personlighed (eller karakter) forholder det sig oftest en smule anderledes. Denne udledes i langt højere grad af de handlinger, karakteren foretager sig, af de ting, den ytrer, etc. Der vil derfor i højere grad være *Nachträglichkeit 2* betydningsdannelser som grundlag for dennes udformning, hvorfor der formentlig også vil være en større 'revisionsfrekvens'. Ikke desto mindre vil visse oplysninger virke stærkere end andre (tegn på såvel uhyrlighed som heltegerning), hvorved *regressionen* vil finde sted. Man vil (uforvarende) lade den tidlige oplysning

‘overskygge’ de senere og lade den dominere den samlede betydningsdannelse. Vi opretholder regressivt billedet af det utilpassede.³⁰

Dette er også med til at pege på, at den omvurdering gentagelsestvangen foranlediger, ikke er total, men partiel, hvilket vi kan forklare med, at vi i betydningsdannelsen opererer med forskellige betydningslag, hvoraf nogle holdes stabile og andre udvikles. På et helt elementært niveau kan vi iagttage dette i forholdet mellem karakterens udseende og personlighed. I forbindelse med Pontoppidan-eksemplet var jeg tidligere inde på, hvordan Hallagers hårs røde farve både på denotations- og konnotationsniveau var med til at danne vores billede af karakteren (jf. p.130). Det røde skæg har en symbolværdi i forhold til den karakter, vi tegner (vildskaben, det revolutionære, etc.). Men selv om skægfarven har været medvirkende til vores dannelse af Hallagers personlighed, da ændrer vi ikke denne farve, blot fordi Hallager bliver ‘tæmmet’ eller borgerlig.³¹ Vi vil udelukkende revidere de betydninger, der med sikkerhed vil blive berørt af de nye oplysninger, og lader resten stå urørt.

Således er det altså ikke enhver betydningsdannelse, foregår efter gentagelsestvangens model, for en lang række af de oplysninger, vi får, kan fungere som deciderede tillæg, uddybelser eller lignende. Kun oplysninger, vi ikke umiddelbart har kunnet integrere, samt de, der senere i tekstens forløb bliver ‘overdøvet’ af nye betydninger eller betydningsdannelser, bliver ‘ramt’. Og ligeledes behøver enhver indledende introduktion af karakteren heller ikke betyde, at denne dannes *nachträglich*. Havde lexi 2 i stedet heddet: ‘En mand, høj og kraftigt bygget, kom med hastende skridt op ad den stejle gade Tritone i Rom, en solklar morgen i december’, da vil der være tale om en almindelig præsentation. Selvfølgelig vil der være tale om *nachträgliche* justeringer (hvis vi går i detaljen), allerede når ‘høj og kraftigt bygget’ tilføjes, da vi må antage, at vi allerede i oplysningen ‘en mand’ har dannet os et første (om end meget åbent og subjektivt) billede. Men i kraft af faktorerens orden og tæthed er denne meget svag og slet ikke at finde i den første oplysning. Der er derfor også grund til at konkludere, at Pontoppidans tekstlige organisering i højere grad taler til læserens billeddannende evne end min omstrukturering, da den indebærer mange flere og væsentligt ‘voldsommere’ *nachträgliche* betydningsdannelser. Lad dette blive læst som et tegn på den skønlitterære teksts suggestive modi. Og et tegn på, at realismen måske slet ikke er så entydig og simpel, som den er blevet gjort til. Den er i høj grad *scriptible*.

Noter

1. »Introduction à l’analyse structurale des récits« in *Communications* 8, 1966. Engelsk udgave findes i den af Susan Sontag redigerede antologi *A Roland Barthes*

- Reader*, London 1993.
2. Roland Barthes: *S/Z*, Paris 1970; engelsk udgave: *S/Z*, Oxford & Cambridge 1993. (I efterfølgende henvisninger forkortet *S/Z*.) Jeg har for nærværende både anvendt den franske og den engelske udgave og henviser i det flg. til begge (fr/eng). *S/Z* er i øvrigt oversat til svensk: *S/Z: Essä*, Lund 1976.
  3. For en introduktion hertil, se evt. min artikel »The only game in Town. Om Stanley Fish's læser-respons teori« in *K&K* 75, 1993, p.55 ff. Det bør i øvrigt tilføjes, at Fish senere gør opmærksom på, at Barthes' *S/Z* kan have haft en vis indflydelse på hans arbejde. Se Stanley Fish: *Is There a Text in This Class? The Authority of Interpretive Communities*, Cambridge 1980, p.21.
  4. Nævnes bør det, at der på samme tidspunkt i den tyske litteraturvidenskab også var en drejning mod læserens betydning, i form af den såkaldte Konstanz-skole (Wolfgang Iser, Hans Robert Jauss, m.fl.). Også disse fik en mærkbar betydning i amerikansk sammenhæng, mens det synes næsten umuligt at trække et spor mellem den franske og den tyske udvikling.
  5. Roland Barthes: »Analyse textuelle d'un conte d'Edgar Poe« in *Semiotique narrative et textuelle*, Paris 1973. Her anvendes den danske oversættelse »Tekstanalyse af en fortælling af E. A. Poe« in *TID SKRIFT for moderne litteraturvidenskab*, nr. 3, 1984 (herefter forkortet *TEAP*). Det bør tilføjes, at den metodiske fremstilling af Barthes' projekt, som findes i *TEAP*, betegner analysestrategien som både *tekstuel analyse* og *tekstanalyse*. Da *tekstanalyse* er et ret belastet begreb, der dækker næsten alt (og derfor faktisk intet), har jeg valgt (med citeringer som undtagelse) at benytte mig af *tekstuel*-konstruktionen.
  6. »La mort de l'auteur«, Mantéa V, 1968. Eng. udg.: »The Death of the Author« in *Image – Music Text*, New York 1977. Norsk udg.: »Forfatterens død« in *I tegnets tid. Utvalgte artikler og essays*, Oslo 1994.
  7. Konnotationerne må dog ikke forveksles med større tankeassociationer, da disse nærmere refererer til et subjekts eget system. Et lille (af undertegnede) konstrueret eksempel: Hvis jeg ud fra sætningen 'drengen rystede som et espeløv' får en oplevelse om et besøg hos min mormor, på et tidspunkt hvor fjernvarmen var ude af drift, er der tale om en tankeassociation. Er min oplevelse derimod, at drengen (uden at han er benævnt) fryser, da er der tale om en konnotation.
  8. Det bør her nævnes, at Barthes opererer med det bredest mulige intertekstualitetsbegreb, idet det rummer henvisningen til enhver tekst (også i den udvidede form) – hvad enten denne er litterær, er en social konvention, eller lignende.
  9. Den efterfølgende fremstilling af de overordnede koder bygger på et sammenkøbt af de to Barthes-tekster, med særligt henblik på afsnittene *TEAP*, p.30ff. og *S/Z*, p.18ff. Det i brødteksten parentetisk anførte 'næsten' skyldes, at der alligevel kan være forskelle, da den enkelte tekst/læsning kan rykke én kode længere frem, end det vil være tilfældet i andre tekster.
  10. I 'semantisk' ligger der en implicit reference til Greimas, og dennes definition af semet som de distinktive træk, man isolerer i en betydningsrelation (jf. *Strukturel Semantik*, Kbh. 1974). Således skriver Barthes om semet, at selv om alle enheder, man isolerer i en tekstuel analyse, vil være semer, da findes der nogle, som er af speciel type: »det er den betegnende par excellence på grund af dens konnotation, i den normale betydning af termen. Vi skal kalde dette element en betegnende ..., eller et sem (semantisk er semet enheden for den betegnende)« (*S/Z*, p.17). Et eksempel er den konnotation, Barthes finder i egennavnet 'Sarrasine' i form af feminitet, da det sidste 'e' lingvistisk kønsspecificerer navnet. Den konnoterede femi-

- nitet er således afledt direkte af signifiant'en og vil ligeledes kunne afledes af andre elementer i teksten. Det bør tilføjes, at denne kode ikke bliver behandlet særskilt i *TEAP*, men er fordelt under de andre koder (især i den kulturelle kodes subkategorier).
11. Barthes siger om sin metode: »For at udføre tekstanalyse af en fortælling, skal vi følge et bestemt antal handlingsprocedurer (lad os sige elementære manipulationsregler snarere end metodiske principper: dette udtryk ville være for ambitiøst og især ideologisk diskutabelt, i det omfang 'metode' alt for ofte postulerer et positivistisk resultat)« (*TEAP*, p.4).
  12. Se min artikel »Mennesket i teksten. Om karakterbegrebet« in *K&K* nr. 81, 1996.
  13. På dette sted forklarer Barthes, hvordan man med udgangspunkt i netop denne distinktion kan redegøre for, hvordan forskellige læsninger eller analytiske orienteringer kan forklares. Ved f.eks. at organisere betydningerne i forskellige 'landskaber' (*S/Z*, p.197/191) fremmer man en *tematisk* læsning. Barthes skriver: »Inventaret og struktureringen af semer, receptionen af personens stemme, kan være til nytte: Stor nytte for den psykologiske kritik, mindre nytte for den tematiske kritik, mindre nytte for den psykoanalytiske kritik: det hele afhænger af det niveau, hvorpå vi fastlægger [arrête] nominationen af semet« (*S/Z*, p.197/191f.). Således kan den nært forestående analyse vel også forklares.
  14. Wolfgang Iser: *Der Akt des Lesens*, 1976. Eng. udg.: *The Act of Reading – A theory of aesthetic response*, Baltimore 1978. I førnævnte artikel om karakteren (se note 12) præsenterer jeg Steven Cohans Iser-funderede begrebsliggørelse af de betydningsdannende processer omkring karakteren. Nærværende pointering kan ses som en kommentar hertil.
  15. Se f.eks. Seymour Chatman: *Story and Discourse. Narrative Structure in Fiction and Film* (1978), Ithaca & London 1993, p. 114 ff. og John Frow: »Spectacle binding. On Character« in *Poetics Today*, vol. 7, nr. 2, Tel Aviv 1986. Sidstnævnte er præsenteret i førnævnte artikel om karakteren (se note 12). Frow kommenterer Barthes direkte med flg.: »Barthes' omtale af karakteren er dog ikke mere end suggestiv; den er ikke i sig selv i stand til at bryde den fastlåste dikotomi mellem humanistisk fuldstændighed og strukturalistisk reduktion«, Frow loc.cit., p.232. Frows skelnen mellem 'humanistisk fuldstændighed' og 'strukturalistisk reduktion' svarer til den skelnen, jeg foretager i artiklen mellem 'den hermeneutiske' og 'den formalistiske' karaktertilgang.
  16. Henrik Pontoppidan: *Nattevagt*, Kbh. & Kristiania 1912, p.5f. De i parentes anførte tal er min lexiinddeling. Barthes ville formentlig have delt stykket op i flere lexi, men da jeg kun vil fokusere på karakterkonnotationerne, tillader jeg lidt længere stræk.
  17. En anden læsning er dog mulig. Inden vi får at vide, at manden kigger vredt på de forbipasserende, oplyses der, at han har et ansigt som en bulldog. Det vrede blik, han sender sine medmennesker, kan således ses som blot værende et resultat af hans udseende (bulldogs har det med at se lidt knotne ud) og ikke udtryk for forholdet til medmenneskene. Denne læsning er hverken mere eller mindre acceptabel end den anden, hvorfor jeg vælger den i brødteksten anførte.
  18. Barthes skriver i sin præsentation af konnotationens aspekter, at læseren kan kombinere disse via enten en relationel eller en associativ model (se p.161). I forbindelse med min skitsering af *den proairetiske kode* var jeg inde på, hvordan Barthes konstaterer, at handlingssekvensens termer indbyrdes forbindes i en tilsyneladende logik, der ofte sammenblandes med kronologien, forstået derved, at vi i læsningen

ofte vil betragte det, der kommer efter 'noget', som foranlediget heraf (se p.163). Jeg konkluderede i den forbindelse, at dette måtte betyde, at vi i læseprocessen tildeler tidlige tekstelementer betydning efterhånden, som vi kobler dem med senere tilkomne elementer. For mig at se er det tætteste, Barthes bringer os det skitserede problem.

19. Et problem omkring dette begreb er, at man tilsyneladende ikke har kunnet beslutte sig for en fælles term i oversættelserne – hvad enten de er engelske, franske eller danske. På dansk finder vi således både forsinket, forsinket effekt (Sigmund Freud: *Ulvemanden. Af en infantil neuroses historie* (1914), Kbh. 1984), forsinkelse, tilbagevirkende kraft (Ole Andkjær Olsen & Simo Køppe: *Freuds psykoanalyse* (1981), Kbh. 1987) og eftervirkende (Sigmund Freud: »Psychopatologi« in *Udkast til en videnskabelig psykologi. »Entwurf«* (1895), Kbh. 1980), m.fl. brugt. Jeg har valgt at omgå oversættelsesproblemet ved at benytte mig af det tyske begreb. I det følgende anvendes desuden Jean Laplanche & Jean-Bertrand Pontalis: *Vocabulaire de la psychoanalyse*, Paris 1971.
20. Herved adskiller Freuds koncept sig fra f.eks. Jungs idé om *tilbagefantaseren*, som indebærer, at den voksne genfortolker hele sin fortid i sine fantasier (der er symbolske udtryk for aktuelle problemer) for derved at flygte fra realiteternes fordringer ind i en imaginær fortid; og fra den konception af tidslighed, der f.eks. kommer til udtryk i visse filosofiske retningers *Daseinsanalyse* (jf. f.eks. Heidegger), iflg. hvilken bevidstheden skaber sin egen fortid ved bestandigt at omarbejde dens betydning på grundlag af sine 'projekter'.
21. Under det psykoseksuelle register sættes seksualdrifterne (det lystbetonede) og de forhold, der angår seksualitetens organisationsformer (herunder komplekse strukturer som Ødipus-komplekset, m.m.), mens det adaptive register indeholder de organisationsformer, der har tilfredsstillelsen af de biologiske behov og opfyldelsen af biologiske funktioner som mål. Dette implicerer, at seksualiteten ikke bare kan karakteriseres i forhold til biologiske behov gennem en række mangler, men også kan danne sine egne mønstre uden at følge i selvopholdelsesdrifternes (eller jegdrifternes) fodspor. Seksualdrifterne (frie energier) og jegdrifterne (bundne energier) er i princippet i konflikt med hinanden, men jegdrifterne kan binde og hæmme seksualdrifterne, og sågar sublimerer dem, så deres energi stilles til rådighed for kulturelle og åndelige opgaver.
22. Dødsdrifterne kontrasteres af livsdrifterne. Drifternes generelle mål er at genoprette en tidligere tilstand, hvilket implicerer, at de fordrer, at en tilstand er blevet ændret. På det fysisk-biologiske niveau kommer dette således til udtryk ved at dødsdriften, da alt liv er opstået af uorganisk materie, har som mål at føre det levende tilbage til det døde, og derfor destruere alle spor af organisk liv. Livsdriften vil på dette grundlag genoprette livet, hvorfor forplantningen f.eks. sikres. På de psykiske kvaliteters niveau finder vi livsdriftens mest rene affektudtryk i kærligheden, mens dødsdriften udtrykker sig som had og – i den reneste form – selvhad.
23. Tredelingen iflg. Olsen & Køppe 1987, p.396f. (se note 19).
24. Jf. Freud 1980, p.109f. (se note 19).
25. Freud 1984, p.61f. (se note 19). *Ulvemanden* er fra 1914 og tilføjelsen fra 1917 eller 1918.
26. I *Forelæsninger til indføring i psykoanalysen*, her iflg. Olsen og Køppes forord til Freud, 1984, p.17.
27. Yderligere kan det tilføjes, at vi faktisk ikke engang behøver oplysning 2 (titlen) for at foretage den *nachträgliche* konstruktion af karakteren. I indlæningen »Op ad

- den stejle Gade Tritone i Rom kom*« impliceres det (i kraft af verbets tilstedeværelse og brug), at 'noget' kommer. Vores kendskab til sprogets semantik fortæller os dette.
28. Etymologisk stammer begrebet 'karakter' fra det græske *kharaktêr* (kendemærke), som for sit vedkommende er afledt af *kharâssein* (indridse, indriste, indpræge). Og vi ser nu, at enhver karaktertegnning fungerer parallelt med disse begreber og den relation, der er imellem dem: På samme måde som karakterbegrebet stammer fra begrebet 'kendemærke', 'stammer' den karakter, vi som læsere danner os i det tekstuelle rum, fra en række kendemærker, vi samler gennem læsningen. Kendemærker, der er identiske med de 'indridsninger' eller 'prægninger' tekstens afsender har sat. Fra tekstens side er karakteren derfor en fraværstruktur; det vil sige 'noget', der ikke er konkret til stede, men som alligevel er der, i form af det 'mellemrum', det fravær, det tilstedeværende skaber. Set ud fra en retorisk/stilistisk synsvinkel er karaktertegnningen derfor også sammenlignelig med metonymien eller synekdoxen – og det selv om fremstillingen måske er 'iklædt' en metafor. Bag metaforen vil vi altid finde en metonymi eller synekdoxe; en del af den helhed, vi forestiller os karakteren er.
  29. I pågældende tilfælde vil eksplicit fjernelse kunne tage form af en oplysning om, at Hallager barberer sig, mens en implicit eksempelvis vil være oplysninger om, at han er blevet kraftigt forbrændt i hele ansigtet el.lign.
  30. Man vil her kunne indvende, at Freuds fikseringsbegreb var bundet til lystoplevelser (jf. p.173) og derfor ikke umiddelbart kan overføres på 'ulyst'-oplevelser. Hertil har jeg to kommentarer: For det første er det som sagt blot 'mekanismen', jeg har brug for, hvorfor jeg tilsidesætter de 'indholdsbestemmelser', Freud gør. For det andet – hvis vi skal indføre Freud – er det måske ikke uvæsentligt, at Freud i første omgang finder, at gentagelsestvangen manifesterer sig i forbindelse med dødsdrifterne. Dette kan måske være med til at forklare vores fascination af og kredsen om det uhyggelige, destruktive og uhyrlige. Jeg vil dog ikke gå ind i en længere diskussion af dette forhold, men blot påpege, at der hos Freud selv findes en åbning mod, at ulysten også kan fikseres.
  31. Teksten kunne dog lade denne ændring ske som en symbolsk gestus, der viser hvor gennemgribende karakterens udvikling har været (ligesom man i gyserlitteraturen lader karakterer få gråt hår i løbet af én nat, for at understrege, hvor horrible deres oplevelser har været).

